11010 ـ حکم کاربرد کلمه‌ی «اگر»

سوال

روزی در مجلسی، مردی به طرف مقابل خود می‌گفت: اگر کاری که من گفته بودم را انجام می‌دادی اینطور نمی‌شد... مرد دیگری که اینطور شنید به او گفت: رسول الله ﷺ از گفتن اگر نهی کرده است و این کلمه ممکن است گوینده‌ی خود را به سوی کفر بکشاند. شخص اول گفت: پیامبر ﷺ در داستان موسی با خضر فرمودند: خداوند موسی را رحمت کند، اگر صبر می‌کرد [بهتر بود چون] دوست داشتیم خداوند داستان‌های بیشتری از کار آن دو برایمان بازگو می‌کرد. شخص دوم در پاسخ او به این حدیث استدلال کرد که رسول الله ﷺ فرمودند: مومن قوی نزد الله محبوب‌تر از مومن ضعیف است... تا آنجا که می‌فرماید: «زیرا اگر راه را برای کار شیطان باز می‌کند».
حالا این حدیث ناسخ آن حدیث است یا نه؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

همه‌ی سخنان الله و پیامبرش حق است، و کلمه‌ی اگر به دو صورت به کار می‌رود: یکی اینکه برای افسوس گذشته و بی‌تابی نسبت به تقدیر باشد که از این نوع اگر نهی شده است، چنانکه الله متعال می‌فرماید: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَكُونُواْ كَالَّذِينَ كَفَرُواْ وَقَالُواْ لإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُواْ فِي الأَرْضِ أَوْ كَانُواْ غُزًّى لَّوْ كَانُواْ عِندَنَا مَا مَاتُواْ وَمَا قُتِلُواْ لِيَجْعَلَ اللّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ [آل عمران/ ۱۵۶] (ای مومنان همچون کسانی نباشید که کفر ورزیدند و به برادرانشان هنگامی که به سفر رفته [و در سفر مردند] و یا جهادگر شدند و [کشته شدند] گفتند: اگر نزد ما [مانده] بودند نمی‌مردند و کشته نمی‌شدند؛ تا الله آن را در دل‌هایشان حسرتی بگرداند...).

این همان چیزی است که پیامبر ﷺ از آن نهی نموده و فرموده است: «اگر مصیبتی به تو رسید نگو اگر چنین کردم چنین و چنان می‌شد، اما بگو: الله تقدیر نموده و هر چه بخواهد می‌کند، زیرا اگر در را برای کار شیطان می‌گشاید» یعنی باعث گشوده شدن دروازه‌های اندوه و بی‌تابی می‌شود و این به انسان زیان می‌رساند و سودی ندارد بلکه باید دانست آنچه به تو رسیده ممکن نبود به تو نرسد و آنچه به تو رسیده امکان نداشت که به تو برسد، چنانکه الله متعال می‌فرماید:مَا أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَن يُؤْمِن بِاللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُ [تغابن/ ۱۱] (هیچ مصیبتی جز به اذن الله رخ ندهد، و کس که به الله ایمان آورد قلبش را هدایت کند) مفسران گفته‌اند او کسی است که دچار مصیبتی می‌شود و می‌داند که از جانب الله است، پس خشنود می‌شود و تسلیم امر پروردگار می‌گردد.

اما مورد دوم استفاده از کلمه‌ی اگر برای بیان علم سودمند است، مانند این سخن الله متعال که فرموده است: لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا [انبیاء/ ۲۲] (اگر در آن‌ها (آسمان و زمین) جز الله خدایانی بود بی‌شک تباه می‌شدند). یا برای بیان دوست داشتن کار خیر و اراده‌ی آن مانند این که کسی بگوید: اگر من مانند فلانی [مال و ثروت] داشتم، چنین و چنان می‌کردم.

و مانند این سخن رسول الله ﷺ که می‌فرماید: دوست داشتم اگر موسی صبر می‌کرد [و از خضر سوال نمی‌کرد] تا خداوند داستان آنان را بیشتر برای ما بیان می‌کرد که از همین باب است، همینطور این سخن پروردگار متعال که می‌فرماید: وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ [قلم/ ۹] (دوست دارند که کاش نرمی کنی تا نرمی کنند) زیرا پیامبر ما ﷺ دوست داشت داستان موسی و خضر ادامه می‌یافت و خداوند بیشتر درباره‌ی آنان می‌گفت و در واقع ایشان بیان کرده‌اند که دوست داشتند موسی صبر می‌کرد ... و این از باب بی‌صبری و بی‌تابی و اندوه نبود.

والله اعلم